

LESZEK SOPRYCH

UPJPII

ORCID 0000-0002-5319-1897

Liturgia pogrzebu i zwyczaje z nim związane na przykładzie wybranej parafii diecezji Metz we Francji

Kiedy człowiek przychodzi na świat, naturalną konsekwencją jego życia jest także śmierć, czyli odejście z tego ziemskiego świata. Śmierć człowieka i jego pogrzeb to okazja do postawienia sobie egzystencjalnych pytań o sens życia, czynienia dobra i unikania zła. Dla człowieka wierzącego jest ona nadzieją na spotkanie z Bogiem; ma on pewność wynikającą z wiary, że życie zmienia się, ale się nie kończy. Kościół towarzyszy człowiekowi od dnia narodzin aż do śmierci z dobrą nowiną o miłości Boga i zbawieniu człowieka. Śmierci chrześcijanina od samych początków sprawowania liturgii towarzyszą obrzędy pogrzebu, wyrażające nauczanie Kościoła odnośnie do tzw. rzeczy ostatecznych. Gdy następowały zmiany akcentów w tym nauczaniu, zmieniały się także obrzędy liturgii pogrzebu.

Współczesne obrzędy pogrzebu uwzględniają także aktualny kontekst kulturowy i przemiany mentalności dzisiejszych wierzących. Ten problem zostanie ukazany na przykładzie wybranej parafii diecezji Metz we Francji.

1. Zmiany w liturgii pogrzebu na przestrzeni wieków

Chrześcijańska liturgia pogrzebu w Kościele pierwszych wieków miała wyraźny paschalny charakter, ukazując śmierć jako przejście do życia wiecznego przez udział wiernego w zwycięstwie Chrystusa nad śmiercią. Obrzęd pogrzebu składał się z psalmów i hymnów o tematyce paschalnej. Św. Jan Złotousty stwierdza, że te śpiewy dają wewnętrzny spokój wobec śmierci. Śmierć nazywano *dies natalis*

i *paschą* – przejściem do Ojca i Królestwa Chrystusa¹. Celebracja pogrzebu nawiązywała do przejścia z Egiptu do Ziemi Obiecanej, będąc przejściem z ziemi do niebieskiego Jeruzalem, gdzie zmarłego przyjmują aniołowie i święci. Liturgię pogrzebu cechował wówczas optymizm, a nawet radość. Chrześcijanie wyznawali swoją wiarę w życie wieczne, przeżywając pogrzeb jako wydarzenie paschalne, czyli przejście z jednego rodzaju życia do innego. Wierzyli, że zmarli, opuszczając doczesność, kontynuują i doświadczają wyraźniej życia wiecznego, w które zostali już włączeni przez chrzest (por. Rz 6,4-5)².

Obrzędy stopniowo ulegają zmianom od wczesnego średniowiecza. Pojawiają się i zaczynają dominować modlitwy proszące o przebaczenie grzechów zmarłego. Wspólnota nie prosi o przyjęcie zmarłego do raju, ale o zachowanie go od znalezienia się w krainie ciemności (piekle). Modlitwy wspominają o niebezpieczeństwach w drodze do nieba i zasadzkach szatana. Śmierć chrześcijanina przestaje być odnośzona do paschalnego misterium Chrystusa. W drugim tysiącleciu nastąpiła więc poważna zmiana liturgii pogrzebu: jej wymiar paschalno-eschatologiczny zostaje zastąpiony treściami o sądzie i karze za grzechy. Liturgia pogrzebu nabiera charakteru pokutnego. Podkreśla się też znaczenie modlitwy wstawienniczej Kościoła za zmarłych. Msza św. za zmarłego rozumiana jest odtąd przede wszystkim jako ofiara przebłagalna za jego grzechy³.

2. Soborowa odnowa obrzędów pogrzebu

Na odnowienie obrzędów liturgii pogrzebu i przywrócenie im charakteru, jaki posiadały w początkach chrześcijaństwa, trzeba było czekać aż do Soboru Watykańskiego II. Konstytucja o liturgii w nr. 81 wyraźnie nakreśliła kierunek reformy chrześcijańskiego pogrzebu: „Obrzęd pogrzebu powinien jaśniej wyrażać paschalny charakter śmierci chrześcijanina oraz lepiej odpowiadać warunkom i tradycjom poszczególnych regionów”⁴. W dekrete promulgującym nowe *Ordo Exsequiarum* czytamy: „W obrzędach pogrzebowych Święta Matka Kościoł nie tylko poleca Bogu zmarłych, lecz także umacnia nadzieję swoich żyjących dzieci i wyznaje wiarę, że kiedyś wszyscy ochrzczeni zmartwychwstaną z Chrystusem”. Nowe obrzędy

¹ C. KRAKOWIAK, *Z dziejów liturgii pogrzebu*, w: TENŻE, W. PAŁĘCKI (red.), *Pogrzeb chrześcijański. Obrzędy, teologia, praktyka*, Lublin 2012, s. 11.

² A. SIELEPIN, *Eschatologia w obrzędach pogrzebu katolickiego*, w: C. KRAKOWIAK, W. PAŁĘCKI (red.), *Pogrzeb chrześcijański*, s. 64.

³ C. KRAKOWIAK, *Z dziejów liturgii pogrzebu*, s. 12.

⁴ KL nr 81.

zwracają więc większą uwagę na żyjących uczestników pogrzebu. Liturgia staje się w ten sposób aktem wiary, głoszeniem nadziei i wyrazem miłości przez modlitwę wstawienniczą za zmarłych. W liturgii pogrzebu Kościół „obchodzi z wiarą paschalne misterium Chrystusa i modli się, aby ci, którzy przez chrzest zostali wszczępieni w śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa, z Nim przeszli do życia” (*Obrzędy pogrzebu*, nr 1).

W stosunku do zmarłych liturgia pogrzebu jest wyrazem szacunku wobec ciała ludzkiego, włączonego w dzieło zbawcze, a dla żyjących jest wezwaniem do odnowienia wiary w paschalny charakter śmierci chrześcijanina, która jest etapem w drodze do zmartwychwstania. W ten sposób pomaga ona przeżyć śmierć bliskiej osoby, pomaga zachować pogodę ducha i nie popadać w rozpacz. Liturgia słowa Bożego naświetla chrześcijański sens śmierci i umacnia wiarę uczestników pogrzebu. Pogrzebowa Msza św. jednoczy ich z Chrystusem i z tymi, którzy z Nim połączyli się, przechodząc do wieczności, pomaga przygotować się na śmierć jako własną paschę, zwłaszcza przez przyjęcie Komunii Świętej – zadatku życia wiecznego i zmartwychwstania⁵.

Ważnym postulatem soborowej reformy obrzędów pogrzebu było dostosowanie ich do „warunków i tradycji poszczególnych regionów” (KL 81). To zadanie podjęto, przygotowując księgi liturgiczne dotyczące pogrzebu w poszczególnych krajach. Dalej zostanie pokazane, jak wygląda odnowiona liturgia pogrzebu w Kościele we Francji, w kraju posiadającym wprawdzie wielowiekową tradycję katolicką, ale równocześnie ulegającym ostatnio silnej laicyzacji i dechrystianizacji. W jakim stopniu uwzględniły te problemy francuskie księgi liturgiczne i jak radzi sobie z nimi w praktyce duszpasterstwo na przykładzie wybranej parafii jednej z francuskich diecezji – będzie przedmiotem dalszej części artykułu.

3. Francuskie księgi liturgiczne do sprawowania pogrzebu i ich inspiracje teologicznopastoralne

Kościół we Francji daje do dyspozycji sprawujących obrzędy pogrzebu następujące księgi zatwierdzone przez międzynarodową komisję tłumaczeń i liturgii dla krajów francuskojęzycznych Afryki Północnej, Belgii, Kanady, Francji, Szwajcarii i Luksemburga: 1. mszał pogrzebowy⁶; 2. rytuał pogrzebowy (część pierwsza) –

⁵ C. KRAKOWIAK, *Z dziejów liturgii pogrzebu*, s. 13.

⁶ *Missel des défunts*, Paris 1974.

celebracja pogrzebu w kościele⁷; 3. rytuał pogrzebowy (część druga) – modlitwy za zmarłych w domu i na cmentarzu⁸; 4. lekcjonarz pogrzebowy⁹.

We wstępie do mszału pogrzebowego przypomina się m.in. sens chrześcijańskiego pogrzebu. Odprawiając pogrzeb, Kościół celebryje w wierze tajemnicę paschalną Chrystusa. Zmarły przez chrzest stał się członkiem Chrystusa, który za nas umarł i zmartwychwstał. Sprawując pogrzeb, modlimy się za zmarłego, aby przeszedł z Chrystusem ze stanu śmierci do życia, aby dusza jego została oczyszczona z grzechów i dotarła do zbawionych w niebie w oczekiwaniu na zmartwychwstanie umarłych i nadziei chwalebego przyjścia Chrystusa na końcu czasów¹⁰.

Sprawując ofiarę eucharystyczną za zmarłych, Kościół celebryje Paschę Chrystusa, zmarli otrzymują duchową pomoc, a żywi – pocieszającą nadzieję. Oddajemy cześć ciału człowieka zmarłego, które za życia było świątynią Ducha Świętego. Sprawując pogrzeb, wierzący potwierdzają nadzieję życia wiecznego i manifestują wiarę paschalną oraz dają prawdziwe świadectwo ducha ewangelicznego.

Odpowiedzialność i zaangażowanie w celebrację pogrzebu spoczywa w części na rodzinie i bliskich zmarłego, z którymi ksiądz wybiera teksty spośród modlitw proponowanych przez rytuał. Cała wspólnota zgromadzonych wiernych ma tutaj swoją rolę do odegrania. Ksiądz, który przewodniczy liturgii i sprawuje Eucharystię, wypełnia swoją posługę wychowawcy w wierze i sługi, który pociesza tych, co płaczą po odejściu zmarłego¹¹.

Pogrzeb może być sprawowany przez diakona, z wyjątkiem pogrzebu z Mszą św. W razie braku księdza lub diakona jest bardzo wskazane, by osoby świeckie przewodniczyły modlitwom w domu zmarłego, w domu pogrzebowym i na cmentarzu. Tę misję rzeczywiście wypełnia wiele osób świeckich zaangażowanych w parafialnych ekipach pogrzebowych.

Zalecana jest postawa szczególnej uwagi, wrażliwości i delikatności wobec osoby zmarłej i tych, którzy proszą o pogrzeb. W liturgii pogrzebowej polecamy Bogu osobę zmarłą, jak również zachęcamy uczestników pogrzebu do zachowania nadziei i pogłębienia wiary w paschalne misterium i zmartwychwstanie umarłych. Obrzędy pogrzebowe wypełniają jednocześnie dwie funkcje: odnoszą się do losu

⁷ *La célébration des obsèques. Rituel des funérailles I*, Paris 1972.

⁸ *Prières pour les défunts à la maison et au cimetière. Rituel des funérailles II*, Paris 1972–1977.

⁹ *Lectionnaire pour la liturgie des défunts*, Paris 1974 (1982).

¹⁰ *Missel des défunts*, Paris 1974, s. 5.

¹¹ *Tamże*.

zmarłych oraz do pozostających w wymiarze doczesnym¹². W sytuacji parafii francuskiej większego znaczenia nabiera druga ich funkcja.

Wszyscy uczestnicy, świeccy czy duchowni, mają starać się o poszanowanie tych, którzy cierpią z powodu śmierci bliskiej osoby i pomóc im zachować wiarę, respektując ich cierpienie¹³. Są w tym pomocne teksty obrzędów pogrzebu, gdyż pocieszenia zajmują w nich pokaźną przestrzeń i chociaż mają charakter pociechy płynącej z wiary i nadziei życia wiecznego, ukazując zbawczy sens cierpienia (por. 2 Kor 1,3-4), to jednocześnie są wyrazem trzeźwego realizmu Kościoła w rozumieniu człowieka, a zwłaszcza jego przywiązania do życia doczesnego i spraw przemijających¹⁴.

Tym, co jest szczególnie ważne w pierwszym kontakcie z rodziną zmarłego, to prostota i otwarcie na zwykły ludzki dialog, a zwłaszcza na wsłuchanie się w cierpienie, smutek czy krzyk bólu po stracie bliskiej osoby. Po prostu należy okazać zrozumienie i współcierpienie na poziomie człowieczeństwa. Na bazie tego dialogu ludzkiego możemy przejść stopniowo od cierpienia do wiary.

Na szczególną uwagę zasługują również ci, którzy przyjdą do kościoła, by uczestniczyć w pogrzebie i będą słuchać tekstów biblijnych oraz liturgicznych. Chodzi o tych, którzy nie są katolikami, czy o katolików ochrzczonych, rzadko lub prawie wcale nieuczestniczących we Mszy św., o tych, którym wydaje się, iż stracili wiarę, lub w ogóle są niewierzący. Warto docenić ich obecność i okazać szacunek, równocześnie pomagając im zrozumieć choć trochę sens pogrzebu w Kościele. Dla nich wszystkich ksiądz ma być głosicielem Dobrej Nowiny i prawdy o życiu w Chrystusie i zmartwychwstaniu. Jest to uzasadnione wobec faktu „wypierania śmierci z życia społecznego i redukcjonowanie żałoby”, co z kolei „przyczynia się do nieumiejętności radzenia sobie ze zjawiskiem śmierci, przemijalności i straty, co ujemnie wpływa na funkcjonowanie w środowisku i budowanie nowych więzi po stracie bliskiej osoby”¹⁵.

W związku z możliwą obecnością osób słabo związanych z Kościołem decyzję o sprawowaniu pogrzebu z Mszą św. lub bez podejmuje się wspólnie z rodziną proszącą o pogrzeb. Decyzja o pogrzebie z Mszą św. jest oparta na zapewnieniu, że znacząca część uczestników pogrzebu, w tym też rodziny zmarłego, będzie aktywnie uczestniczyć w Eucharystii i przystąpi do Komunii św.¹⁶ Członkowie rodziny

¹² A. SIELEPIN, *Eschatologia w obrzędach pogrzebu katolickiego*, s. 65–66.

¹³ *Missel des défunts*, Paris 1974, s. 6.

¹⁴ A. SIELEPIN, *Eschatologia w obrzędach pogrzebu katolickiego*, s. 72.

¹⁵ *Tamże*, s. 63.

¹⁶ *La célébration des obsèques. Rituel des funérailles I*, Paris 1972, s. 11.

zmarłego mają naturalną wrażliwość i poprawne wyczucie sytuacji i sami właściwie proponują stosowną formę pogrzebu w kościele – z Mszą św. lub celebracją bez Eucharystii.

4. Celebracja pogrzebu w kościele według francuskich ksiąg liturgicznych

Do sprawowania pogrzebu w kościele z Mszą św. używamy mszału pogrzebowego. Mszał pogrzebowy zawiera rytuał pogrzebowy (część pierwsza), czyli celebrację pogrzebu oraz formularze mszy za zmarłych według nowego Mszału rzymskiego, jak również mszę własną z 2 listopada. Na celebrację pogrzebu w kościele z Mszą św. składają się cztery elementy: otwarcie celebracji, liturgia słowa, liturgia eucharystyczna i ostatnie pożegnanie. Natomiast do modlitw w domu zmarłego lub na cmentarzu używamy drugiej części rytuału pogrzebowego.

Rytuał pogrzebowy (część pierwsza), opublikowany 17 września 1971 r. i zatwierdzony 15 stycznia 1972 r. przez Kongregację ds. Kultu Bożego, jest adaptacją francuskojęzyczną *Ordo Exsequiarum* z 15 sierpnia 1969 r. Ta część zawiera tylko elementy rytuału odnoszące się do celebracji pogrzebu bez Mszy św. wraz z ostatnim pożegnaniem zmarłego w kościele. Wszystkie pogrzeby odprawiane są w kościołach parafialnych w obecności trumny z ciałem zmarłego.

Powyższy rytuał pogrzebowy dysponuje dużą różnorodnością zarówno tekstów, jak i rytów, które wyrażają modlitwę za zmarłego całej wspólnoty chrześcijańskiej, jak również głoszą przesłanie nadziei i zmartwychwstania Chrystusa dla zgromadzonych na pogrzebie. Sytuacja religijna wiernych we Francji jest bardzo zróżnicowana, jeśli chodzi o poziom wiary, stąd też wielka różnorodność tekstów odpowiadających sytuacjom życia i wiary człowieka zmarłego¹⁷. Wśród wielu oracji jako pierwsze są proponowane teksty bardziej ogólne i dostosowane do wszystkich zmarłych, a następnie teksty odpowiadające specyficznym sytuacjom życiowym. Przykładowo: rytuał proponuje 22 oracje na początku pogrzebu, m.in. za człowieka, który zmarł nagle; który długo cierpiał; który zmarł po długiej chorobie; za chorego umysłowo; za człowieka, który poświęcił się służbie Ewangelii; za małżonka itd.¹⁸

Pośród wielu rytów na początku celebracji pogrzebowej na uwagę zasługuje zastosowanie jednego z następujących znaków: rytu światła (zapalenie świec wokół trumny od światła paschału) czy położenia na trumnie krzyża lub innego symbo-

¹⁷ Taką różnorodność życiowych sytuacji zmarłych odzwierciedlają formularze Mszy św. za zmarłych w posoborowym mszale. Zob. K. KONECKI, *Euchologia za zmarłych w Mszale Rzymskim Pawła VI*, w: C. KRAKOWIAK, W. PAŁECKI (red.), *Pogrzeb chrześcijański*, s. 55–56.

¹⁸ *La célébration des obsèques. Rituel des funérailles I*, Paris 1972, s. 23–31.

licznego przedmiotu, jak np. Biblii, medalika od chrztu, kwiatów czy białej szaty wraz z odpowiednim komentarzem¹⁹. Wydobyte przez celebransa wszystkich możliwości z proponowanych tekstów dostosowanych do sytuacji życiowych ma głęboki sens. W ten sposób wspólnota parafialna, dzieląc smutek i cierpienie po śmierci jednego z parafian, daje świadectwo współcierpienia i zjednoczenia w wierze i nadziei chrześcijańskiej. Teksty oraz inne znaki, które zawiera rytuał, podkreślają chrześcijański sens pogrzebu.

Jak przez chrzest, zanurzający w paschalnym misterium Chrystusa, człowiek przechodzi ze śmierci do życia, tak w chwili chrześcijańskiego pogrzebu, zanurzony w mocy paschalnej Chrystusa, przechodzi ze śmierci ziemskiej do życia wiecznego w Chrystusie, z ciemności grzechu do życia w światłości wiecznej, czego znakiem jest zapalenie od paschału świec wokół trumny. Można powiedzieć, że w tak ukształtowanej celebracji pogrzebu dokonuje się swoista duchowa inicjacja do życia wiecznego²⁰. Na znak łączności przez chrzest z osobą zmarłą kapłan dokonuje pokropienia ciała zmarłego, a na końcu celebracji gest ten powtarza całe zgromadzenie wiernych – po kolei czynią to wszyscy jego uczestnicy. Obrzęd odsyła wierzących do faktu odrodzenia chrzcielnego, który wyraża się w słowach kapłana towarzyszących pokropieniu: „Wszchemogący Bóg odrodził cię z wody i Ducha Świętego na życie wieczne, niech zatem dopełni dzieła, które rozpoczął na chrzcie świętym”²¹.

Kompletny ryt pogrzebowy obejmuje trzy stacje: w domu zmarłego lub domu pogrzebowym, w kościele i na cmentarzu wraz z procesjami między tymi stacjami²². Trudności obiektywne i praktyka w wiejskiej parafii francuskiej sprawiają, iż główna celebacja pogrzebu sprowadza się do celebracji w kościele. Na cmentarzu modlitwy za zmarłych prowadzone są przez osobę świecką z parafialnej ekipy pogrzebowej. W większych miastach natomiast prawie nie ma pogrzebów w kościołach, przeciwnie – coraz częściej stosowana jest forma pogrzebu obejmująca jedną stację na cmentarzu lub w domu pogrzebowym. Pomocą w tej sytuacji jest rytuał pogrzebowy (część druga), który obejmuje modlitwy za zmarłych w domu i na cmentarzu, a także bezpośrednio w krematorium²³.

¹⁹ *Tamże*, s. 20–21.

²⁰ Ten związek obrzędów pogrzebu z inicjacją chrześcijańską bardzo dobrze widoczny jest w obrządku bizantyjskim. Zob. P. NOWAKOWSKI, *Śmierć chrześcijanina inicjacją do życia wiecznego na podstawie liturgii pogrzebu i modlitw za zmarłych według tradycji prawosławnej*, w: A. SIELEPIN, J. SUPPERSON (red.), *Inicjacja liturgiczna*, t. I, Kraków 2011, s. 135–148.

²¹ A. SIELEPIN, *Eschatologia w obrzędach pogrzebu katolickiego*, s. 67.

²² *La célébration des obsèques. Rituel des funérailles I*, Paris 1972, s. 17–54.

²³ Zob. *Prières pour les défunts à la maison et au cimetière*, w: *Rituel des funérailles*, Paris 1972, s. 55–59.

Obecność księży, ich modlitwa i słowa otuchy w sytuacji śmierci bliskiej osoby jest szczególnie ważna. Po zakończeniu pogrzebu uczestnicy winni wyjść z nadzieją, że Bóg jest z nami i nas kocha, a życie ma sens, w całej pełni zaś ten sens odnajdujemy w Chrystusie.

W społeczeństwie francuskim w ostatnich dziesięcioleciach nastąpiła wielka zmiana w podejściu do pogrzebu ciała zmarłego. Obok tradycyjnej formy pochówku w trumnie do grobu coraz więcej ludzi decyduje się na spalenie, czyli kremację. Według dokumentów episkopatu francuskiego z 2014 r., co do ilości kremacji w stosunku do tradycyjnej formy pogrzebu, nastąpił wzrost od 0,5% w 1980 r. do 30% w 2010 r., z prognozą statystyczną do 50% w 2020 r.²⁴ Stanowi to nowe wyzwanie duszpasterskie dla księży, diakonów i osób świeckich z parafialnych ekip pogrzebowych. W związku z nową sytuacją duszpasterską, odnośnie do pogrzebu w obecności urny zawierającej prochy zmarłego, Konferencja Episkopatu Francji podaje pewne dyrektywy co do sposobu sprawowania takiego pogrzebu²⁵. Urna z prochami zmarłego jest przyjmowana w drzwiach kościoła tak samo jak trumna z ciałem zmarłego. Następnie urna złożona zostaje poza prezbiterium w pobliżu krzyża, lecz nie na miejscu centralnym, gdzie zwykle stoi trumna. Paschał jest zapalany przed procesją na wejście, zachowując moc symbolu Chrystusa-Światła przyjmującego swoje dzieci. Ryt pokropienia i okadzenia dotyczy ciała zmarłego, a nie prochów, stąd należy go pominąć. Celebracja pogrzebowa w obecności urny z prochami obejmuje obrzędy wstępne, liturgię słowa, ewentualnie Eucharystię, jeśli jest przewidziana, lub modlitwę dziękczynienia zakończoną *Ojciec nasz* oraz ostatnią część obrzędów w kościele, czyli polecenie zmarłego Bogu.

Lekcjonarz pogrzebowy jest równie ważną księgą liturgiczną dla sprawujących ceremonie pogrzebowe. Liturgia słowa odgrywa bowiem szczególną rolę podczas odprawiania pogrzebu. Słowo Boże głosi i przypomina paschalne misterium Chrystusa, ożywia nadzieję na spotkanie w królestwie Bożym, podkreśla żywą więź żyjących ze zmarłymi i zachęca do życia zgodnego z wiarą. Ks. prof. Józef Kudasiewicz nazywa zbiór czytań w obrzędach pogrzebu „małą summą katolickiej nauki o rzeczach ostatecznych”²⁶. W lekcjonarzu proponuje się łącznie 78 tekstów jako pierwsze czytanie, psalm i Ewangelię. Teksty biblijne wybierane są według następującego schematu: propozycje na pogrzeb człowieka dorosłego, dziecka

²⁴ *Accompagner la pratique de la crémation*, „Documents Episcopat” 6 (2014), s. 7.

²⁵ *Tamże*, s. 38–39.

²⁶ J. KUDASIEWICZ, *Słowo Boże w nowych obrzędach pogrzebu*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 27 (1974), s. 46.

ochrzczonego, dziecka nieochrzczonego oraz teksty skrócone²⁷. Każde czytanie ma swój tytuł, komentarz i tekst własny z Pisma Świętego. Odnoszą się one do sytuacji żałoby i różnorodnych reakcji jak: postawy niezrozumienia, buntu czy też akceptacji, uwolnienia od cierpienia. Przyjęcie słowa Bożego ma pomóc w znalezieniu wyjścia z trudnej sytuacji w duchu nadziei i wiary. Ze względów duszpasterskich lekcjonarz proponuje wybór tekstów najczęściej używanych (zestaw A) oraz teksty biblijne, które odnoszą się do szczególnych sytuacji i wymagają pewnej znajomości Biblii (zestaw B)²⁸. Szeroka gama propozycji tekstów biblijnych daje możliwość adaptacji i personalizacji sprawowania pogrzebu.

5. Przygotowanie i przebieg pogrzebu w Koenigsmacker – wiejskiej parafii w diecezji Metz

Z chwilą śmierci osoby rodzina najczęściej zwraca się bezpośrednio do zakładu pogrzebowego w celu rozpoczęcia organizacji pochówku. Zwykle osoba zmarła już za życia zawarła tzw. kontrakt pogrzebowy z firmą pogrzebową, wybrała wszystkie elementy ceremonii pogrzebowej przez nią oferowanej, jak również formę pochowania – np. na cmentarzu w grobie lub spalenie i określiła, co należy zrobić z prochami. Urnę można złożyć do grobowca lub w miejscu specjalnie zbudowanym na cmentarzu do złożenia urn albo też rozsypać prochy w specjalnym miejscu na cmentarzu, w tzw. ogródku pamięci. Wszystko zostaje z góry omówione i opłacone w zakładzie pogrzebowym, by sprawy organizacyjne nie były dodatkowym ciężarem dla rodziny.

Tak więc zwykle to przedstawiciel zakładu pogrzebowego dzwoni do parafii i ustala z proboszczem konkretny dzień i godzinę pogrzebu w kościele. Notuje się dane osobowe zmarłego oraz numer telefonu dla kontaktu z rodziną. Pod pojęciem „parafia” należy tu rozumieć taką wspólnotę parafialną, która składa się z kilku, kilkunastu lub nawet kilkudziesięciu dawnych parafii, kierowanych przez jednego proboszcza jako moderatora.

Pierwszy kontakt z proboszczem lub kancelarią parafialną jest bardzo ważny dla rodziny, ponieważ na podstawie ustalonego dnia pogrzebu rodzina publikuje w prasie lokalnej anons pogrzebowy. Jest to najczęstsze źródło informacji o śmierci i pogrzebie, jak również moment decyzji udziału w ceremoniach pogrzebowych znajomych i przyjaciół zmarłego, a nie tylko najbliższej rodziny. Stąd pochodzi

²⁷ *Lectionnaire pour la liturgie des défunts*, Paris 1974 (1982), s. 13–118.

²⁸ *Tamże*, s. 8–9.

zwyczaj czytelników gazet lokalnych rozpoczynania lektury gazety nie od pierwszych stron, ale od ostatnich, gdzie znajdują się informacje o zmarłych. Nie ma zwyczaju drukowania i zawieszania tzw. klepsydry pogrzebowej.

Następny krok ze strony parafii to kontakt telefoniczny z rodziną i ustalenie spotkania w celu przygotowania i omówienia formy odprawiania uroczystości pogrzebowej. W kościele parafialnym dzwonią dodatkowo dzwony w porze południowej (po modlitwie *Anioł Pański*) na znak odejścia do Pana kogoś z parafian.

We wspólnocie parafialnej istnieje parafialna ekipa pogrzebowa, czyli grupa osób świeckich zaangażowanych w przygotowanie i celebrowanie pogrzebu. Proboszcz wraz z przedstawicielem parafialnej grupy pogrzebowej prowadzi spotkanie z rodziną zmarłego i omawia szczegółowy program pogrzebu²⁹. Spotkania z rodziną odbywają się zwykle na plebanii, aczkolwiek w wyjątkowych sytuacjach również w domu zmarłego. Najpierw dla celów administracyjnych wypełniany jest kwestionariusz pogrzebowy. Notuje się dane osobowe zmarłego, zamieszkanie, adres rodziny, dzień śmierci i dzień pogrzebu, formę pochówku na cmentarzu (złożenie do grobu czy kremacja), informację o powiadomieniu organisty, zakrystianina. Pierwszy kontakt z rodziną zmarłego przebiega w atmosferze troskliwego dialogu z dużą dozą swobody wypowiedzi dla członków rodziny. Zwykle takie spotkanie trwa około godziny, ale zdarza się, że zajmuje ono dużo więcej czasu – według potrzeb duchowych rodziny zmarłego. Poświęcając tyle czasu ile potrzeba, unika się sytuacji stresu i presji.

Ksiądz wraz z ekipą pogrzebową zachęca bliskich zmarłego do aktywnego udziału i zaangażowania w ceremonii pogrzebowej. Jeśli rodzina sobie życzy, proponujemy przygotowanie słowa wprowadzającego do liturgii i krótkiego przedstawienia osoby zmarłej. Osoba świecka notuje i potem redaguje tekst o zmarłym, uwzględniając sugestie rodziny. Rodzina dzieli się informacjami o zmarłym według następującego schematu: okoliczności śmierci, sytuacja rodziny, praca zawodowa, aktywność, temperament, relacje z innymi, wiara zmarłego. Zasadą jest mówienie tylko rzeczy prawdziwych, dobrych i budujących. Tak jak mówi łacińskie przysłowie: *de mortuis nisi bene*. Tekst przygotowany wspólnie najczęściej prezentuje w kościele osoba świecka z ekipy pogrzebowej uczestnicząca w spotkaniu z rodziną. Jeśli rodzina tak sobie życzy, sami przygotowują tekst o zmarłej osobie i delegują kogoś z rodziny do odczytania go w kościele. Rzadko, aczkolwiek są

²⁹ W warunkach polskich tak poważne zaangażowanie świeckich w przygotowanie pogrzebu możemy odnotować tylko w wypadku świeckiej ceremonii. Mistrz ceremonii spotyka się z rodziną zmarłego w celu przygotowania wspomnienia i pożegnania osoby zmarłej. Jacek Borowik pisze, że w ten sposób „bliscy zmarłego zyskują wpływ na scenariusz pogrzebu”, tak jak widzimy to przy organizacji kościelnego pogrzebu we Francji. Zob. J. BOROWIK, *Charakterystyka i specyfika świeckiej ceremonii pogrzebowej*, w: C. KRAKOWIAK, W. PAŁĘCKI (red.), *Pogrzeb chrześcijański*, s. 235–237.

również takie przypadki, rodzina nie życzy sobie, by cokolwiek mówić o zmarłym na początku pogrzebu.

Proponujemy również rodzinie ryt światła, czyli zapalenie świec wokół trumny przed ołtarzem na znak łączności z Chrystusem Zmartwychwstałym – Światłością Wieczną. Ktoś z rodziny – jedna lub kilka osób – w milczeniu zapala świecę, biorąc światło od zapalonego paschału. W komentarzu wierni słyszą, że świeca paschalna jest zapalana i poświęcona w Wigilię Paschalną. Jest znakiem Chrystusa zmartwychwstałego, co oznacza, że życie jest mocniejsze niż śmierć, że światło zwycięża ciemność. To światło jest przekazywane przyjmującym chrzest, aby oświecało ich serce nadzieją zmartwychwstania. Prawda o zmartwychwstaniu Chrystusa i naszym jest rzeczywiście światłem w życiu człowieka. Tak więc nawet w chwili śmierci bliskiego, kiedy rozłąka jest bolesna, jesteśmy wezwani, aby nie pozostać jak ci pokonani przez śmierć, którzy nie mają nadziei. Nic bowiem, nawet śmierć, nie może nas odłączyć od miłości, która jest w Jezusie. To samo światło, które zostało zapalone od paschału w momencie chrztu, jest źródłem światła, które zapala świecę wokół trumny zmarłego. Ten liturgiczny znak ukazuje prawdę, że zmarły ma udział w paschalnym przejściu Chrystusa z ciemności grzechu do światła łaski, z życia ziemskiego do życia wiecznego.

Następnie proponujemy rodzinie wybór pierwszego czytania z lekcjonarza pogrzebowego spośród 33 tekstów biblijnych, w tym 9 ze Starego i 24 z Nowego Testamentu. Książka ma natomiast do dyspozycji 23 teksty Ewangelii zamieszczone w lekcjonarzu liturgii pogrzebowej³⁰. Zachęcamy także, aby ktoś z członków rodziny zmarłego przeczytał wybrany tekst podczas ceremonii pogrzebowej. Liturgia słowa jest bardzo ważnym elementem pogrzebu. Otwiera nasze serca na przyjęcia słowa nadziei i odnawia naszą wiarę w moc paschalną Jezusa z jej kulminacyjnym momentem zmartwychwstania, zadatkiem naszego zmartwychwstania, jeśli będziemy zjednoczeni z Nim w wierze i miłości.

Rodzina jest też proszona o udział w redakcji modlitwy powszechnej podczas spotkania przygotowującego liturgię pogrzebową. Wezwania modlitwy powszechnej obejmują zmarłego, wspólnotę parafialną, osoby opiekujące się chorymi czy też wyrażają wdzięczność lekarzom, pielęgniarkom. Kolejnym momentem jest propozycja delegowania dwóch osób do przeprowadzenia składki podczas ceremonii pogrzebowej. Wyraża to nasze współofiarowanie w Eucharystii i zarazem zatroskanie o wspólnotę parafialną w wymiarze doczesnym.

W sytuacji, gdy istnieją przeszkody i nie ma możliwości osobistego zaangażowania rodziny zmarłego, ktoś z członków ekipy liturgicznej, pogrzebowej czy

³⁰ *Lectionnaire pour la liturgie des défunts*, Paris 1974 (1982).

innych parafian wypełnia brakujące miejsce i spełnia wyznaczoną posługę. W taki sposób nie tylko rodzina, ale cała wspólnota parafialna jest zaangażowana i modli się wspólnie, wyrażając eklezjalny aspekt liturgii pogrzebowej.

Rozmawiając z rodziną zmarłego, wspólnie dochodzimy do wyboru jednej z dwóch formuł ceremonii pogrzebowej w kościele, a mianowicie liturgii pogrzebu z Mszą św. lub bez. Nie jest narzucana żadna z powyższych form celebracji. W zależności od wrażliwości wiary, zaangażowania w Kościele, zwyczaju praktykowania niedzielnej Mszy i Komunii Świętej (tak osoby zmarłej, jak i rodziny), wybierana jest jedna z powyższych form odprawiania pogrzebu.

W diecezji Metz zdecydowana większość parafii funkcjonuje w obsadzie jednego kapłana – proboszcza, który jest moderatorem wspólnoty wielu parafii. Do wyjątków należy sytuacja, że w parafii pracuje dwóch księży – proboszcz i wikariusz. Są czasem księża już na emeryturze, którzy pomagają w parafii jako księża-współpracownicy mianowani przez biskupa. W związku z silnie odczuwalnym we Francji brakiem księży i dużą liczbą pogrzebów istotną rolę w duszpasterstwie pogrzebowym odgrywają osoby świeckie – członkowie parafialnej ekipy pogrzebowej. Osoby te są przygotowywane podczas kilkumiesięcznej formacji na poziomie diecezjalnym. W wielu parafiach to osoby świeckie przewodniczą w kościele ceremoniom pogrzebowym bez Eucharystii. Te właśnie osoby z parafialnej ekipy pogrzebowej przewodniczą również modlitwom na cmentarzu przy złożeniu ciała do grobu lub urny z prochami na miejscu spoczynku.

Ksiądz w zasadzie zajmuje się liturgią pogrzebu w kościele. Zwyczajowo pogrzeb odbywa się po południu – o godz. 14.30 lub 16.00. Warto w tym kontekście powiedzieć, że pogrzeb w kościele odbywa się w obecności trumny z ciałem zmarłego przed ołtarzem. Zakład pogrzebowy przywozi trumnę z ciałem zmarłego do kościoła około 30 minut przed rozpoczęciem ceremonii. Wierni mają zwyczaj podchodzić do wystawionej trumny i kropić ją wodą święconą na znak jedności w wierze przez udział w sakramencie chrztu świętego. Po skończonych ceremoniach pogrzebowych w kościele ksiądz odprowadza trumnę z ciałem zmarłego do auta z zakładu pogrzebowego, które zawozi ją na cmentarz. Tam tradycyjnie gromadzi się najbliższa rodzina, a obrzędem przewodniczy, wedle życzenia rodziny, osoba świecka z parafialnej ekipy pogrzebowej.

W parafii Koenigsmacker z udziałem parafialnej rady duszpasterskiej, organizatorów, ekipy liturgicznej i pogrzebowej oraz rady ekonomicznej został przygotowany i wydrukowany śpiewnik pogrzebowy. Jest on do dyspozycji uczestników pogrzebu przy wejściu do kościoła. Pomaga on wszystkim uczestnikom, przez zaangażowanie się w śpiew liturgiczny, uczestniczyć aktywnie w liturgii. Pieśni są wybierane przez rodzinę na spotkaniu przed pogrzebem.

Na szczególną uwagę zasługuje bardzo duża liczba wiernych uczestniczących w pogrzebach we Francji. Znacznie przewyższa ona liczbę wiernych uczestniczących w niedzielnej Eucharystii. Wynika to z przekonania, że pogrzeb to okazja do podziękowania i pożegnania zmarłego sąsiada, znajomego, kolegi z pracy czy przyjaciela. Ludzka wdzięczność dla zmarłego za jego gesty i czyny dobroci wyraża się obecnością na pogrzebie. Co bowiem rodzi się w dobroci i miłości, pozostaje i spontanicznie przyciąga oraz skłania do gestu wdzięczności. Mimo słabej praktyki udziału we Mszy św. niedzielnej (około 3 do 5% praktykuje regularnie), na pogrzebach kościoły wypełniają się uczestnikami. W opisywanej parafii na uwagę zasługuje również fakt, że na każdym pogrzebie obecny jest przedstawiciel merostwa w osobie samego mera lub jego zastępcy. Uczestnicy pogrzebu to ludzie niekoniecznie głęboko wierzący czy gorliwie praktykujący, choć wierni parafianie bardzo licznie biorą udział w uroczystościach pogrzebowych. Jest to okazja do przekazu istotnych wartości Ewangelii w klimacie otwartości i wrażliwości serca na temat sensu życia, wieczności i miłości.

6. Wnioski i propozycje

Na podstawie naszkicowanej wyżej praktyki odprawiania pogrzebu w wiejskiej parafii francuskiej nasuwają się pewne wnioski dla naszej refleksji. Pogrzeb nie jest anonimowym wydarzeniem w życiu parafii. Jest wydarzeniem we wspólnocie parafialnej jako we wspólnocie wierzących w Chrystusa Zmartwychwstałego, sióstr i braci, którzy się znają i są złączeni na poziomie wiary i człowieczeństwa jako obywatele, sąsiedzi, znajomi czy przyjaciele. Jest żywym zainteresowaniem osobą zmarłą, co wyraża bardzo liczny udział w ceremoniach pogrzebowych. Również współredakcja słowa wprowadzającego do odczytania w czasie obrzędów wstępnych pogrzebu, czyli parę słów prawdziwych, ciepłych i dobrych o życiu zmarłego, sprawia, że pogrzeb nie jest anonimowy. Poza tym propozycja udziału rodziny zmarłego w rycie światła, współdziałanie w wyborze czytania w ramach liturgii słowa Bożego i modlitwy powszechnej oraz propozycji pieśni pogrzebowych, przeprowadzenia składki na tacę, sprawiają, że celebracja pogrzebowa jest celebracją wspólnotową, głęboką i angażującą rodzinę zmarłego.

Bezpośredni kontakt księży z rodziną zmarłego jest bardzo ważny. Wyrazem tego jest spotkanie z nią na plebanii w dniach przed pogrzebem i w kościele, aby przygotować wspólnie uroczystości pogrzebowe. Kontakt ten jest szczególnie ważny, bo stanowi okazję do manifestacji osobistej postawy wsłuchania się w cierpienie rodziny po stracie bliskiej osoby. To spotkanie egzystencjalne jest

również impulsem do postawienia sobie pytań o sens życia i równocześnie staje się sposobnością przeżycia doświadczenia kochającego Boga przez postawę służebną kapłana, który słucha, współcierpi i pociesza, budząc nadzieję na życie wieczne w Chrystusie.

Osoby świeckie pomagają w istotny sposób w pracy duszpasterskiej we wspólnocie parafialnej. Wcześniej są odpowiednio przygotowywane do pełnienia tej funkcji przez stosowną formację na poziomie diecezjalnym. Wpisuje się to w soborowe otwarcie na osoby świeckie, ich rolę i zaangażowanie w misji Kościoła. W realiach francuskiej diecezji Metz jest to cenne i pożądane. Schematyzm diecezji Metz podaje dane z 2016 r.: liczba ludności w departamencie Moselle wynosi 1 068 119 mieszkańców, jest 649 parafii, 25 dekanatów, 137 proboszczów, 6 wikariuszy, 105 księży emerytów i 54 diakonów stałych³¹. W perspektywie najbliższych lat prognozuje się, że liczba księży czynnych duszpastersko zmniejszy się jeszcze bardziej, stąd tak cenne jest osobiste zaangażowanie świeckich w parafii, w tym członków ekipy pogrzebowej.

Praktyka wskazuje, iż więcej parafian uczestniczy w liturgii pogrzebowej, niż w niedzielnej Mszy św. Warto więc towarzyszyć zasmuconej rodzinie zmarłego człowieka jak to czynił Chrystus, dołączając do uczniów idących do Emaus. Wczuwając się w ich sytuację i idąc z nimi razem, dzieląc ich smutek i cierpienie, sprawić, by ich umysły i serca otworzyły się na miłość, która w Chrystusie jest wiecznie żywa i daje pełne szczęście. Każde słowo kapłana jako świadka i ucznia Chrystusa jest okazją dla wszystkich uczestników pogrzebu do osobistego spotkania z kochającym Bogiem i odnowienia świadomości, że – jak pisze A.-G. Martimort – „chrzest stanowi wejście w Kościół ziemski, a śmierć – wejście w Kościół niebiański”³².

Funeral Liturgy and the Related Customs in a selected Parish of Metz diocese in France

Abstract

The article presents postconciliar funeral rites practiced in the Church of France. The author discusses the ritual, which has been prepared in the spirit of the Vatican Council II renewal and adapted to the needs of the Roman-catholic Church in the French-speaking countries. The main exposed issue is the theology of these rites, associated with the Christian initiation displayed in eschatological

³¹ *Annuaire Diocèse de Metz*, Metz 2017, s. 40–42.

³² A.-G. MARTIMORT, *Comment meurt un Chrétien*, „La Maison-Dieu” 44 (1955), s. 20.

context. There has also been presented a specific sociological and religious situation of the faithful in France and their influence upon the quality of participation in the funeral liturgy. The author, as a parish priest, refers to his own experience while indicating a practical application of this rite into pastoral reality of the parish of Koenigsmacker (Metz diocese), considering a strong involvement of the lay in the arrangement and celebration of funerals.

Keywords: funeral liturgy, ritual, rites, celebration, theology, pastoral care, lay, funeral team.

Abstrakt

Artykuł omawia posoborowe obrzędy liturgii pogrzebu w praktyce Kościoła francuskiego. Autor prezentuje księgi liturgiczne związane z pogrzebem, które zostały opracowane w duchu odnowy Soboru Watykańskiego II i dostosowane do potrzeb Kościoła rzymskokatolickiego w krajach francuskojęzycznych. Wydobyta zostaje teologia tych obrzędów, nawiązująca do tematyki inicjacji chrześcijańskiej w kontekście eschatologicznym. Przedstawiona jest także specyficzna sytuacja socjologiczna i religijna wiernych we Francji oraz jej wpływ na stopień i charakter ich udziału w liturgii pogrzebowej. Wreszcie autor, na podstawie własnego doświadczenia jako proboszcza, pokazuje praktyczne zastosowanie nowego rytuału w realiach duszpasterskich parafii w Koenigsmacker (diecezja Metz), uwzględniając silne zaangażowanie świeckich w organizację i celebrację pogrzebu.

Słowa kluczowe: liturgia pogrzebu, rytuał, obrzędy, celebracja, teologia, duszpasterstwo, świeccy, ekipa pogrzebowa

Bibliografia :

- Accompagner la pratique de la crémation*, „Documents Episcopat” 6 (2014), CEF, Paris, s. 3–41.
- Annuaire Diocèse de Metz*, Metz 2017, s. 40–42.
- BOROWIK J., *Charakterystyka i specyfika świeckiej ceremonii pogrzebowej*, w: C. Krakowiak, W. Pałęcki (red.), *Pogrzeb chrześcijański. Obrzędy, teologia, praktyka* (Studia Liturgiczne 8), Lublin 2012, s. 235–237.
- Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, 1963.
- KRAKOWIAK C., *Z dziejów liturgii pogrzebu*, w: C. KRAKOWIAK, W. PAŁĘCKI (red.), *Pogrzeb chrześcijański. Obrzędy, teologia, praktyka* (Studia Liturgiczne 8), Lublin 2012, s. 11–14.

- La célébration des obsèques. Rituel des funérailles I*, Desclée-Mame, Paris 1972.
Lectionnaire pour la liturgie des défunts, Desclée-Mame, Paris 1974 (1982).
- MARTIMORT A.-G., *Comment meurt un Chrétien*, „La Maison-Dieu” 44 (1955), s. 5–28.
- Missel des défunts*, Desclée-Mame, Paris 1974.
- NOWAKOWSKI P., *Śmierć chrześcijanina inicjacją do życia wiecznego na podstawie liturgii pogrzebu i modlitw za zmarłych według tradycji prawosławnej*, w: A. Sielepin, J. Superson (red.), *Inicjacja liturgiczna*, (Ad Dominum 1), Kraków 2011, s. 135–148.
- Prières pour les défunts à la maison et au cimetière. Rituel des funérailles II*, Desclée-Mame, Paris 1972.
- SIELEPIN A., *Eschatologia w obrzędach pogrzebu katolickiego*, w: C. KRAKOWIAK, W. PAŁĘCKI (red.), *Pogrzeb chrześcijański. Obrzędy, teologia, praktyka* (Studia Liturgiczne 8), Lublin 2012, s. 61–77.

LESZEK SOPRYCH (1984), prezbiter, proboszcz w Koenigsmacker (diecezja Metz), doktorant na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, na Wydziale Teologicznym – Instytut Liturgiczny. E-mail: leszek.soprych@gmail.com